

Tālis Laizāns: Lai Latvija veiksmīgi atgūtos no Covid-19 radītās krīzes, jāsāk ekonomiskās sistēmas transformācija

Tālis Laizāns, RTU Inženierekonomikas un vadības fakultāte

Pašreizējās Covid-19 krīzes prognozējamās sekas dod skaidru signālu mūsu politiķiem – valdībai ir jāaktivizē tautsaimniecība un jānosaka stratēģiskie mērķi pēckrīzes laikam. Būtībā tas nozīmē sākt ekonomiskās sistēmas – uzņēmējdarbības jeb biznesa ekovides – transformāciju jau šobrīd.

Pašlaik ikvienu uztrauc jautājums, kad tautsaimniecībā atgriezīsies ierastais ritms. Pieļauju, ka pareizā atbilde izrādīsies – nekad. To nosaka ne jau negaidītā globālās pandēmijas krīze, bet gan tas, kā šo situāciju prātis izmantot varas un ietekmes struktūras, kāda būs sabiedrības gatavība un prasme ietekmēt lēmumus. Vai tas liecina, ka ir pļaujas laiks tiem ekspertiem, kuri mīl sludināt, ka ikviena krīze ir iespēju laiks?

Pieņemsim, ka Latvijas politiķi un uzņēmēji apzinās, ka īstenosies visdramatiskākais scenārijs – saimnieciskā aktivitāte būtiski mazināsies, kumulatīvā efekta rezultātā IKP šogad samazināsies vairāk nekā [Latvijas Bankas](#) pasludinātais 2-3 % ikmēneša kritums (2020. gada 6. aprīlī šāda ziņa parādījās vairākos medijos. Tas liek pieņemt, ka Latvijas Banka prognozē iespējamo IKP samazinājumu līdz 2020. gada beigām vairāk nekā 15% apmērā).

Mūsu saprāts ļauj ticēt veiksmes stāsta iespējai. Tikai – kurš ir sagatavojis šādu scenāriju un vai tāds šobrīd, kad norises apkārt ir ar daudziem nezināmajiem (precīzāk – mēs nezinām pat to, kas mums ir nezināms), vispār iespējams? "Delfi.lv" 6. aprīlī ir publicēts ekspertu Homkesas un Ošleja [materiāls](#), kur runāts par trim soļiem jeb stratēģijām. Manuprāt, Latvijā ir skaidrība par pirmo jeb izdzīvošanas stratēģiju. Varam pieņemt, ka ir sagatavots pietiekams finanšu resursu "spilvens", kas ļaus mīkstināt skarbo prognozi, ka mūsu IKP šogad var zaudēt ap trim miljardiem eiro.

Kādiem lēmumiem mums jābūt gataviem, kas mums var palīdzēt nospraust pareizus un sabiedrības lielākajai daļai saprotamus stratēģiskos mērķus?

Izdzīvošana kā stratēģija un valdības izšķirošā loma tautsaimniecības virzībai pēc krīzes

Vairums teorētiķu apgalvos, ka izdzīvošanu nedrīkst pieņemt kā stratēģiju. Taisnība, jo būtiski ir noteikt, kāds ir šādas izdzīvošanas mērķis. Vai šī izdzīvošana būs kā pamats nākamajam – attīstības solim? Vai arī pēc kāda laika mēs attapsimies, ka norises sabiedrībā un tautsaimniecībā liecina par pilnīga izsīkuma (veselības, finanšu, ticības nākotnei) tuvumu, nevis sagatavošanos "pārziemojot", lai jau krietni jaudīgāk sāktu pāriet jaunā attīstības līmenī? Valdība, sadarbojoties ar sociālajiem partneriem un ekspertiem, ir paveikusi labu darbu, lai iedzīvotāji un uzņēmēji sajustu, ka mūsu politiķiem ir plāns un gatavība to īstenot.

Pašreizējās Covid-19 krīzes prognozējamās sekas dod skaidru signālu mūsu politiķiem – valdībai ir jāaktivizē tautsaimniecība un jānosaka stratēģiskie mērķi pēckrīzes laikam. Būtībā tas nozīmē sākt ekonomiskās sistēmas – uzņēmējdarbības

jeb biznesa ekovides – transformāciju jau šobrīd. Pagaidām ekspertu vairumam vēl vāji uztveramie signāli un ideoloģiska rakstura šaubas nedod pārliecību atzīt, ka šajā situācijā valdībai jāpārņem tautsaimniecības vadība.

Jāatzīst, ka valsts pārvaldes institūcijas, pastāvot nosacījumam, ka to vadībā ir profesionāli un saprātīgi ministri un vadītāji, ir spējīgas ātri lemt un rīkoties krīzes laikā. Līdz šim Latvijas valdība pierādījusi savu gatavību ātrai un efektīvai rīcībai, savlaicīgiem lēmumiem. Kļūdas, iespējams, ir bijušas un būs – tās varēsīm izvērtēt un izmantot, lai mācītos. Šodien Latvijas sabiedrībai aktuāla ir pārliecības gūšana par to, vai mūsu politiskie vadītāji ir spējīgi likt galdā lēmumus un rīcības plānu, kas noteiks valsts nākotni. Vai mums ir stratēģija tam, kā rīkosimies pēc tam, kad būsīm sapratuši, ka izdzīvošanas stratēģijai ir tikai divi rezultāti.

Prognozes par IKP kritumu vairāk nekā 10% apmērā būs smags trieciens. Ošlejs ir sarēķinājis, ka mēs varam neiegūt līdz sešiem miljardiem eiro laikā līdz 2024. gadam. Vai realitāte būs vēl dramatiskāka jeb tomēr mums izdosies īstenot kādu "mīkstās piezemēšanās" variantu? Vai ekspertiem ir gatavība analizēt vairāku iespējamo scenāriju aspektus, ņemt vērā dažādus "ārpusus" un multiplicējoša rakstura efektus? ES valstis ir saistītas – globalizācija un internacionalizācija var būtiski ietekmēt mūsu rīcību, likt mainīt biznesa plānus.

Valdībai ir jāturpina rīkoties un jāpieņem politiski lēmumi

Šobrīd aktualitāte ir palīdzēt visiem – parādīt iespējamus ceļa rādītājus uzņēmējiem, kuri īsā laikā ir zaudējuši iespēju turpināt gūt ieņēmumus, dot atbalstu darba ņēmējiem, kuri pēkšņi paliek bez darba. Lai ekonomiskā un sociālā aktivitāte neapstātos, tieši sabiedrībai tagad ir jāpieņem un jāsaprot, ka, beidzoties "izdzīvošanas" laikam, mums būs svarīgi nonākt pēc iespējas veselīgākā attīstības posmā.

Dažādu publikāciju par līdzšinējām visdažādākā rakstura krīzēm analīze, kā arī pašreizējās norises globālajā ekonomikā ļauj izvirzīt vairākus ieteikumus tādai valdības rīcībai, lai panāktu pēc iespējas ātrāku Latvijas tautsaimniecības izaugsmi.

Ieteikumi:

1. Pieņemot, ka ražošanas veicināšana kļūst par galveno prioritāti, jānedefinē stratēģiskie produkti, kuru ražošanā vidējā termiņā maksimāli iespējams izmantot vietējās izejvielas, vai arī jāattīsta sadarbība ar drošiem partneriem – nepieciešamo izejvielu piegādātājiem. Tas nozīmē, ka uzņēmējiem ir svarīgs valdības lēmums par atbalstāmajām nozarēm;
2. Jāsaprot, ka mūs sagaida izmaiņas nodokļu politikā – nodokļi būs jāpalielina;
3. Krīzes situācija jāizmanto, lai "aizvērtu" nodokļu nemaksāšanas iespējas, lai samazinātu nelegālo nodarbinātību;
4. Jāsaprot vairāki iespējamie papildu finanšu resursu piesaistes scenāriji, piemēram, otrā un trešā līmeņa pensiju uzkrājumu "novirzīšana" tautsaimniecības attīstības programmu finansēšanai;
5. Jāizšķiras par otrā līmeņa pensiju kapitāla pārvaldības un izmantošanas fragmentācijas izbeigšanu. Līdzšinējā kapitāla uzkrāšanā un ieguldīšanā vērojama sadrumstalotība, menedžmenta izmaksu neatbilstība – no pārvaldnieku (galvenokārt banku) investīciju lēmumiem sagaidātais fonda daļu vērtības pieaugums nevar tikt novērtēts kā apmierinošs;

6. Ja pastāv iespēja aizņemties kapitālu starptautiskajos finanšu tirgos, tad [Valsts kasei](#) nauda ir jāpiesaista, jo pašlaik valdībai pieejamā nauda ir nosacīti lēta, bet procentu likmes drīz palielināsies.

Ātrāk atgūsies tās valstis un nozares, kuras spēs izvērtēt savas iespējas un gatavību radikāli mainīties. Manuprāt, atbalstāma ir doma, ka iespējamā vidēja termiņa stratēģija varētu tikt saistīta ar tā sauktā pašpietiekamības varianta īstenošanu. Tāda attīstība ir saistāma ar mums iekšējā tirgū pieejamā kvalificētā darbaspēka esamību. Veicinot tās nozares, kuras mums ir spēcīgas, uzņēmēji spēs sagatavot platformu eksporta attīstībai tajā brīdī, kad starptautiskie tirgi sāks reāli vērties vaļā. Ja ES nepieņems radikālus lēmumus, mums jāreķinās, ka tuvāko gadu laikā sastapsimies ar diezgan nopietnu "ekonomisko nacionālismu".

Iepriekš minētais norāda, ka valdībai jau tuvākajā laikā jābūt gatavai rīcībai attiecībā uz konkrētiem uzņēmumiem un jomām.

1. Atbalstīt vai neatbalstīt aviokompāniju "[airBaltic](#)"? Stratēģiskais lēmums par uzņēmumu jāpieņem jau šobrīd. Ir skaidrs, ka aviācijas nozare radikāli mainīsies. [Pasažieru pārvadājumi](#) tuvāko 3 līdz 5 gadu laikā var nesasniegt 2019. gada apjomu. Ja "airBaltic" īpašniekam pietiks drosmes sarežģīta lēmuma pieņemšanā, tad kompānija var izrādīties veiksmes stāsts.
2. Kā rīkoties finanšu pakalpojumu jomas izmantošanā? Ja ir taisnība tiem ekspertiem, kuri uzskata, ka jaunās ES dalībvalstis ir pieļāvušas lielu kļūdu, atdodot finanšu pakalpojumu nozari ārvalstu spēlētājiem, tad Latvijā, iespējams, jārikojas radikāli. Vai finanšu institūcijai "[Altum](#)" sekos citi līdzīga rakstura lēmumi – tā būs nozīmīga izšķiršanās.
3. Kā nodrošināt veselības aizsardzības nozares pilnvērtīgu rīcībspēju pandēmijas apstākļos? Pagaidām mums veicas, iedzīvotāji rīkojas apzinīgi, mediķi, pastāvot šādam saslimšanas līmenim, spēj tikt galā un palīdzēt nopietni saslimušajiem iedzīvotājiem.
4. [Augstākās izglītības](#) sistēmas reforma. Vai Latvijas augstskolas spēs izdzīvot, ja strauji samazināsies ārvalstu studentu pieplūdums? Vai mūsu studiju programmas būs gatavas konkurēt starptautiskajos tirgos ar savām tālmācības diploma iegūšanas iespējām?

Ieteikumi esošajiem un topošajiem uzņēmējiem

Jāsaprot, ka vairākās nozarēs nebūs iespējams atgūt iepriekšējās iespējas. Tūrismā, viesnīcu un ēdināšanas pakalpojumu jomā jāreķinās ar apgrozījuma samazinājumu vēl vairāku nākamo gadu laikā, taču apjomu pieaugumu spēs dot jauni risinājumi, radošas idejas. Jau līdz šīs pandēmijas izraisītajai krīzei ar [Rīgas Tehniskās universitātes](#) studentiem esam analizējuši Latvijas iespējas. Atļaušos dažas no šīm iespējām nodot apspriešanai un izmantošanai. Manuprāt, perspektīva Latvijā un turpmāk arī eksporta tirgos varētu būt biznesa plāniem, kas orientēsies uz:

- lēta un videi nekaitīga iepakojuma materiālu ražošanu no vietējiem resursiem;
- efektīvu iekšzemes pasažieru un preču pārvadājumu pakalpojumu nodrošināšanu un to saistību ar interneta tirdzniecību;
- pieprasītu specialitāšu un amatnieka prasmju ātras apgūšanas moduļu piedāvājumu (teorijas apguve "on-line", koncentrēta un efektīva praktisko iemaņu apmācība). Pieļauju, ka uz līdzīgu pieeju nāksies pārorientēties

augstākās izglītības sociālo un humanitāro zinātņu izglītības nodrošinātājiem;

- bezatlikumu bioekonomiku;
- atjaunojamo resursu enerģētiku;
- IT un lielo datu apstrādi, jauniem datu izmantošanas pielietojumiem – šo jomu kā svarīgu tautsaimniecības attīstībā uzsvēr visi eksperti.

Dažas idejas tautsaimniecības uzturēšanai

Jāpieņem, ka šāda krīze var prasīt, ka valdības pasūtījums būs jāpalielina pat virs 50% no IKP. Šādu līmeni iespējams nodrošināt, ja valsts ir lielu infrastruktūras, būvniecības, IT projektu pasūtītājs. Tas nozīmē, ka mums jācenšas izmantot prognozi, ka lielās korporācijas mēģinās pārcelt ražošanu no Ķīnas un citām Āzijas valstīm uz Eiropu. Tātad jāturpina transporta un komunikāciju infrastruktūras attīstības un pilnveidošanas projekti. Manuprāt, šādi ražošanas pārvietošanas projekti var izrādīties vienīgā ārvalstu investīciju piesaistīšanas iespēja.

Svarīgi izrādīsies tādi pētniecības un augstākās izglītības projekti, kas saistīti ar reģionālu sadarbību un precīzi izvēlētu savu kompetenču definēšanu. Latvijā nevarēs sekmīgi darboties daudzskaitlīgie un daudzveidīgie pētniecības institūti.

Manuprāt, jāatbalsta arī satiksmes ministra priekšlikums par Latvijas autoceļu tīkla attīstību. Tas var izrādīties ne tikai būtiski būvniecības nozarei, bet arī tiešs stimuls ātrākai reģionu attīstībai, nodarbinātības veicināšanai ārpus Rīgas.

Neapšaubāmi jāturpina "[Rail Baltica](#)" projekts. Pašlaik nedrīkst pat domāt par šāda ģeopolitiski svarīga infrastruktūras projekta sabremzēšanu. Jāņem vērā, ka dzelzceļa projekta ekonomiskā efekta izpētē ir atzīts, ka tas radīs līdz pat 13 000 jaunu darba vietu Baltijā un nodrošinās 24 000 darba vietu saistītajās [nozarēs](#) Latvijas sabiedrībai šis infrastruktūras objekts jāvērtē kā nākotnes iespēja, jāveido inovatīvi risinājumi, kas nodrošinās šādas transporta sistēmas efektivitāti un reģionālo izmantošanu, izveidojot multimodālu kravu termināli, veidojot reģionālās stacijas un citus ar dzelzceļu saistītus elementus.

Ja Latvija pierādīs sevi kā veiksmīgu Covid-19 krīzes pārvarētāju, tad tuvākajā nākotnē palielināsies ārvalstu pacientu pieprasījums pēc medicīniska rakstura pakalpojumiem, jo cilvēkiem ir svarīga drošība un kvalitatīvs serviss.

Latvijas tautsaimniecība var īstenot atveseļošanos un strauju izaugsmi. Ja pieņemam, ka šobrīd tam ir gatava mūsu valdība un medicīnas darbinieki izdarīs visu, kas no viņiem kā profesionāļiem atkarīgs, tad mums ikvienam atliek pieņemt sev pareizo lēmumu. Un atrast pareizos darbarīkus.

Adrese: <https://www.delfi.lv/business/versijas/talis-laizans-lai-latvija-veiksmīgi-atgutos-no-covid-19-raditas-krizes-jasak-ekonomiskas-sistemas-transformacija.d?id=52112987>

07.05.2020.